

Halász Péter

NYOLCVAN ESZTENDEJE HUNYT EL
MIKECS LÁSZLÓ

*„Tán egy új Széchenyi tűnt Benne el,
tudásával, hitével...”*

(Jékely Zoltán)

A mikor a moldvai csángók egyik legkiválóbb kutatója, Mikecs László 27 éves korában, épp nyolcvan esztendeje elpusztult a Krím félsziget mellett lévő taganrogi szovjet fogolytáborban, mindössze egy esztendővel volt idősebb, mint Petőfi Sándor, amikor halálra tiporták az Erdélybe törő orosz katonák paripái. Sőt, ha utána számolunk, kiderül, hogy még annyival sem: Mikecs alig több mint öt hónappal élt többet, mint Petőfi. Mindkettőjük vesztét idegen hadsereg okozta: Petőfi Sándorét a cári, Mikecs Lászlóét a szovjet. Mindkettejük végzetében szerepet játszott a „sors keze”, a talányos véletlenszerűség is. Ahogy Petőfinek sem kellett volna föltétlenül részt vennie a fehéregyházi ütközetben – tudjuk, hogy Bem nem is akarta odaengedni –, ugyanúgy Mikecs esetében sem volt törvényszerű, de még logikus sem, hogy a – ma talán így mondanánk – „baloldali érzelmű” történész nem engedelmeskedett a Kolozsvár kiürítését elrendelő katonai parancsnak, hanem naiv módon, fölszabadítóként várta a szovjeteket, akik fogságba ejtették, és a fogolytáborukban végezte életét.

A tragikus sorsú tudóst úgy ismeri az utókor, hogy történész, irodalmár, művészettörténész, néprajzkutató és nyelvész volt, Kósa László találó meghatározása szerint pedig „a legnemesebb értelemben vett magyarságtudományt művelte”¹. A néprajztudomány elsősorban a Kárpátokon túli magyarság, különösen a moldvai csángómagyarok egyik legavatottabb kutatójaként tartja számon. Legszebb méltatását talán Szabó T. Attila tollából olvashatjuk róla, aki ezekkel a szavakkal

1 Kósa 1969. 239. p.

búcsúzott fiatal pályatársától: „Kritikai gondolkozása magasan kiemelte őt kora értelmiségi rétegének tévedező, ábrándokat kergető tömegemberei közül.”²

Mikecs László Bihar vármegye Székelyhídi járásában, a kora Árpád-kor óta magyarok által lakott érmelléki tájon, Bihardiószegen született 1917. szeptember 27-én, innen indult arra a fényesen kezdődő életpályára, amely, bár 27 esztendőskorában tragikusan megszakadt, a magyarságtudomány legjelentősebb személyiségei közé vezette őt. Ősei évszázadok óta éltek ezen a tájon, és a parasztcsaládok sorából édesapja lépett elsőként értelmiségi, tanítói pályára. A gyermek Mikecset anyai nagyszülei Diószegen nevelték, itt érte őt az első világháború vége, és Trianon is, s csak hatesztendőskorában juthatott a már megcsonkított Magyarországon élő szüleikhez. Az elemi iskolát Cegléden, a középiskolát ugyanitt, valamint Aszódon végezte, ott is érettségizett.³

A kitűnően tanuló, szépirodalmi szárnyait is bontogató diák, aki egyszersmind jó atléta, tehetséges hegedűs is volt, beiratkozott a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem magyar–német szakára, fél év múlva pedig az Eötvös József Collegiumba is fölvettek. Az ehhez szükséges ajánlások között találjuk egyik gimnáziumi tanára, Geréb Gyula levelét, aki egyebek között azt írja róla: „Példás magaviseletű fiú, aki sikerét nem csupán ernyedetlen szorgalmának, hanem határozott kiváló tehetségének köszönheti. Nem a szajkoló, hanem az önállóan gondolkodó tanuló típusa, távol minden egyoldalúságtól.”⁴ Ez a jellemzés Geréb tanár úr jó pedagógiai érzékét mutatja, mert rátapintott tanítványa egyik legfontosabb tulajdonságára, az önálló gondolkozás, a véleményalkotás képességére. Mint látni fogjuk, rövid élete során akármilyen témakörhöz nyúlt, eredetit – néha talán túlságosan is eredetit – alkotott.

Az Eötvös Collegium tovább csiszolta a „kedves megjelenésű, szeretetre méltó, meggyerő és fegyelmezett természetű ifjú”⁵ személyiségét. A politika által akkor még el nem torzított kollégiumi szellemnek és saját hajlamainak megfelelően, tevékenyen tájékozódott a különböző

2 Szabó T. 1972. 515–516. p.

3 Nagy Varga 1988 8

4 Kósa 1989. IV. p.

5 Uo.

szellemi irányzatokban, de leginkább a tanárai – elsősorban a történész Mályusz Elemér és a nyelvész Pais Dezső – gyakoroltak nagy hatást tudományos arculatának kialakulására. Rajtuk kívül, leckekönyvének bizonyossága szerint, a filológus Horváth János, a nyelvész Zsirai Miklós, a turkológus Németh Gyula, a folklorista Solymossy Sándor, az irodalomtörténész Keresztury Dezső előadásait hallgatta, de látogatta Kodály Zoltán és Györfly István óráit is. Az Eötvös Collegiumban az önképzéshez hozzátartoztak a külföldi tanulmányutak is, Mikecs László saját költségén Ausztriában, ösztöndíjjal Németországban, majd ismét saját költségén Romániában képezte magát. Moldvában részt vett egy Dimitrie Gusti-féle szociológiai táborban, ahol megismerkedhetett a regáti román és magyar viszonyokkal. A kollégiumban olaszul, franciául és bolgárul tanult, sőt már a román nyelv tanulásában is előrehaladt, mert azt otthon, Bihardiószegen nem sajátíthatta el.⁶

1939-ben saját költségén ismét a Kárpátokon túli Ó-Romániával ismerkedett. Mint írja, Erdély magyarsága nem érthető meg az ott lakó más népek ismerete nélkül. Szükségképpen foglalkoztam hát szászokkal, és románokkal is. Az utóbbiak lehető legpontosabb megismerése, kultúrájuk felmérése, a magyarsággal való viszonyuk elejétől végig való felkutatása, világháború óta folytatott politikájuk, gondolkodásmódjuk figyelése egyúttal egyik legfontosabb magyar nemzeti érdek is. A magyar–román viszonyban, írja, még sok elintéznivaló kérdés van, és ennek kapcsán a 19. századi Salamon Ferenc történészt idézi: „...akivel valami célunk van, jól ismernünk legfőbb kötelességünk.”⁷ Ezért töltött 1939-ben ismét egy hónapot Nicolae Iorga Vălenii de Muntéban szervezett szabadegyetemén, de eljutott a moldvai csángó településekre is, mert már akkor elhatározta, hogy könyvet ír róluk.

Ezeket a tapasztalatait a *Románia* című, két kiadást is megért könyvecskéjében tette közzé 1940-ben. Jó stílusú, logikus gondolatmenetű könyv ez, fölismerései pontosak, bár optimizmusát az idő később jórészt megcáfolta, pesszimizmusát pedig igazolta: maradtak benne bőséggel olyan gondolatok, amelyek ma is megállják a helyüket. Iorga Vălenii de Munte-i tanfolyamán elhangzottakat nyilvánvalóan nem

6 Kósa 1989. VII. p.

7 Kósa 1989. VIII. p.

magyar fülelkek szánták, de a fiatal Mikecsnek és egy Miklós néven emlegetett útitársának hasznára volt, hogy betekintheztek a román elitnevelés boszorkánykonyhájába. A tanfolyam egyik előadója elmondta nekik, hogy a háború előtt ide lopóztak ki a határon túli – erdélyi és bukovinai – tanítók, vezetők, hogy előkészítsék a románok unióját. S amikor ez a Nagy-Romániát vizionáló vágyálmuk az elképzeltnél is hamarabb megvalósult, minden erejükkel arra törekedtek, hogy „az egyszerre meglelt nagy ország birtoklására méltónak tüntessék fel a román népet: erősnek, vitálsnak, műveltnék, nyugatinak”. „Nem is a román vitalitás megerősítése volt a népi egyetem tárgya – írja Mikecs –, hanem a hangoztatása.”⁸ Iorga az egyetem megnyitásán „állást foglalt a nemzeti és politikai érdek mellett a tudományos igazság rovására”⁹. Mikecs ezen a szabadegyetemen ennél „furcsább” megállapításokat is feljegyzett, és nem hiszem, hogy elfogult lett volna a románok megítélésekor, egyszerűen tájékozódni akart, mert mint írta: meg kell ismernünk azt a népet, amellyikkel együtt kell élnünk. Jó megfigyelő volt, s megállapításait szellemesen tudta megfogalmazni. Saját népének helyzetéről is kíméletlenül vetette papírra meglátásait: „Középosztályunknak úgy hiányzik a jó tanár, mint a vénlányoknak a férfi!”¹⁰ Igaza van Kósa Lászlónak, aki szerint egész „kis breviáriumot lehetne összeállítani Mikecs Romániájának fontos gondolataiból és megfigyeléseiből”¹¹. Úgy gondolom, a mű újrakiadása sem lenne tanulság nélkül való.

Mikecs Lászlót 1942-ben, 25 esztendőskorában kinevezték a kolozsvári gyakorló gimnázium „próbaszolgálatos” tanárának, és rövid élete végéig ez az oktatási intézmény volt a munkahelye. Ezt követően tanári munkája mellett írta tudományos műveit: két nagyobb tanulmányt a Kárpátokon túli magyarságról,¹² továbbá néhány kisebb cikket és recenziót. Bekapcsolódott az Erdélyi Tudományos Intézet munkájába, állandó munkatársa lett az *Erdélyi Múzeum*, valamint a *Hitel* és a *Termés* folyóiratoknak. Ezek a kisebb cikkek is becsületére válnának minden

8 Mikecs 1940. 25. p.

9 Mikecs 1940. 28. p.

10 Mikecs 1940. 44. p.

11 Kósa 1989. X. p.

12 Mikecs 1943. 441–507. p.; Mikecs 1944

magyarsors-kérdésekkel foglalkozó történésznek. Mindegyik Kelet-Közép-Európa népeinek sorsával, nemzeté válásuk buktatóival, a magyarsággal szembeni megkésettységük előnyeivel és hátrányaival foglalkozik. Őszinte empátiával, beleélő képességgel szemléli és írja ezeknek a kis népeknek a sorstörténetét. Írásainak hangvétele sok tekintetben a fiatal László Gyula „termékeny kételkedés” jegyében született mondatainak stílusára emlékeztet. Bizonyára nem véletlenül, hiszen mindketten Kolozsvárott, a rövid időre visszatért Észak-Erdély derűlátó hangulatában vetették papírra gondolataikat, ha nem is könnyen, de túltéve magukat a múlt árnyaként feltűnő, és a közeli jövőben fenyegető jelenségeken. Tanulmányai a *Termés* című, Kolozsváron kiadott társadalomtudományi folyóiratban¹³ jelentek meg, s a magyar¹⁴ és a két szomszéd nép – a szlovák és a román¹⁵ – „önszemléletét” vizsgálták. Hálás témakör volt ez akkoriban, hiszen mi, magyarok már többé-kevésbé túl voltunk a nemzeté válás folyamatának azon a rendszerint elkerülhetetlen, a realitástól el-elrugaszkodó szakaszán, ami óhatatlanul bekövetkezik minden idegen hatás alól kikerült közösségnél, de – amint ma már tudjuk – többször is visszatérhet, mint a váltóláz. Saját közösségi tapasztalataink alapján tehát könnyebben szomszédjaink fejére olvashattuk ennek a „gyermekbetegségnek” a veszélyeit. Ezt az alkalmat használta föl Mikecs László, hogy kifejtse véleményét a magyar „önszemléletről”, és számonkérje a szemlélet zsákutcáit és útvesztőit nem a szlovák és a román népen, hanem a fellegekben járó történészein és politikusain. Helyesen ismerte fel a „mítoszteremtő történelemírás” közös ismérveit. „A tünet – írja – igen ismerős, analógiájáért nem kell messzire mennünk. Szomszédaink, a románok és a szlovákok ugyanígy állandósították heves romantikus nacionalista érzelmeiket, szemléletüket, s ugyanígy ismételtgették dicső voltukat. A turanizmus testvérjelensége tehát a románok dákoromanizmusa és a szlovákok Szvatopluk-Cirillo-Methodizmusa.”¹⁶ Csakhogy a dolog gyakorlati hasznát tekintve számottevő különbség van a kétféle jelenség

13 1942–1944 között Kolozsváron negyedévente megjelenő nemzedéki folyóirat a reformértelmiség és a népi írók gondolatait közvetítette.

14 Mikecs 1943c. 69–80. p.

15 Mikecs 1943b. 76–102. p.

16 Mikecs 1943c. 74. p.

között. Erre is rámutat Mikecs, amikor kifejti, hogy „az ős- és rokonságkutató lázban bár kiterjedt rokonságot kerítettünk magunk köré, gyakorlatban magunkra maradtunk. Erőnket mitsem gyarapította, hogy a finnekkel vagy zürjénekkkel, vagy különböző türk népekkel éreztünk közösséget. Nemzetiségeinknek, szomszéd népeinknek öntudatát és politikai esélyeit viszont kimondhatatlanul gyarapította az, hogy százmilliós európai nemzeti közösségekhez, a szláv vagy latin népközösségekhez húznak. A kisszámú szlovákok a romantikában egyszeriben egy közel százmilliós nép, a szlávok tagjainak érezhették magukat, s öntudatuk ennek megfelelően növekedett, s ma is sok esetben százmilliós nép szemével néznek magukra. De felhozhatjuk példának a románokat is, akiknek a közös eredet, a latinitás révén sikerült jó barátságot kötniük – s mennyi hasznuk származott ebből! – a franciákkal, sőt az olaszokkal is. A fentiek alapján könnyen megérthetjük, hogy a nacionalizmus szomszédainknak több erőt adott, mint nekünk.”¹⁷

A románság és a szlovákság tehát bizonytalan őshazakeresései során praktikusabban, mondhatjuk „hasznot hozóbban” gondolkozott, mint a magyarság.

Világos felismerései mellett olykor Mikecs is elveszti a realitás biztonsági övét, s összekeveri jóra törekvő álmait a nemzet valóságos lehetőségeivel, amin – a háború kellős közepén, Erdélyben élve – nem is csodálkozhatunk. Olykor ki nem érlelt ötletek hálójába keveredik, ahonnan eljut az elméletben jól mutató politikai elképzelések világába, amit – nyilván nem a saját kútfejéből merítve – történelmi bajaink megoldásának hisz. Érti a helyzet megoldatlanságát, sőt talán megoldhatatlanságát, de mert nem akarja megadóan feltartani a kezét, a reményhez fordul. Tapasztalatai alapján érzi a megbékélt együttélés lehetetlenségét, s abbéli reményének ad hangot, hogy „a bennünk lévő szociális erőttöbblet biztosan győzedelmeskedik szomszédaink nacionalista erőttöbbletén”. Majd naivul hozzáteszi: „Ez a magyar szocializmus példa lesz minden itt élő népnek.” Ezt a fajta „szocializmust” később – hogy úgy mondjam –, volt szerencsétlenségünk megismerni!

17 Mikecs 1943b. 80. p.

Eddig bemutatott írásai Mikecs nemzetpolitikai szemléletét tükrözik. Miközben ezeket írta, még az Eötvös Collegiumban elkezdte élete legnagyobb lélegzetű és legnagyobb hatású munkáját, ami végül is – a kiadó javaslatára – a *Csángók* címet kapta, bár foglalkozik valamennyi Kárpátokon túli magyar közösséggel. Ám azoknak a magyar népcsoportoknak a történelmi emléke, amiket Havaselvére, az egykori Kunország déli részére, Olténiába és Munténiába vetett különböző időben és szándékkal a történelem, Mikecs idejében már inkább csak a helynevekben, a gyér számú krónikákban, oklevelekben élt; de hát a történész azért történész, hogy ezekből rekonstruálja azt az állapotot, amikor – nevezetesen a 10. században – a Duna jelentette a magyar–bolgár határt. Mikecs bemutatja azt a folyamatot, ahogyan a honfoglaló magyarság a Kárpát-medence benépesítése után túlcsoportult a Kárpátok gerincén, megtöltve népességgel a korábban lakatlan gyepűket: Szörény földjét, valamint a Havasalföld északkeleti csücskén lévő Săcueni megyét, amit a források később Săcueni Mic-nek is neveztek. Ezt a földrajzi területet 1845-ben közigazgatási szempontból megosztották, így helynevei ma Buzău és Prahova megyében tanúskodnak valamikori magyar lakosságáról.

Mikecs kutatásai nyomán újabb szempontok alapján bontakozott ki a Kárpátokon túli magyar települések képe, mégpedig nemcsak a már többé-kevésbé ismert moldvai részen, hanem Havasalföldön is. Mikecs újrafogalmazta a Kárpát-gerincnek mint ezeréves határnak a történelmi szerepét. Megállapította, hogy „már a régi magyarság ismeretében sem lett volna szabad megállnia a magyar gyepűk kutatójának a Kárpátoknál”, mert a hegygerinceknek, miként a váraknak is, csak a 13. századi tatárjárástól lett szerepük az ellenség feltartóztatásában, korábban a síkságokon, a völgyekben védekeztek. Ezeket a gyepűket szállták meg a honfoglalást követően a magyarok.

Mikecs történelmi tanulmányaiban mégis a legtöbb adatot megőrző moldvai magyarság felé fordult a legnagyobb figyelemmel, akik könyve címét is adták. Nekik ugyanis nemcsak az emléküik létezett, hanem a népcsoport jelentős hányada valóságosan, ma is megtalálható Moldvában. Vérbeli tudósként mindenekelőtt tisztázza kutatása tárgyának lényegét, és fölteszi a kérdést: kik a csángók? Meg is felel rá: „csángók azok a falvakban lakó magyarok, akik az összefüggő székely népsziget

szomszédságában vagy közelében, népünk legkeletibb szélein, határainkon belül és kívül, idegenek, szászok, de főleg románok között élnek.” A mindenfajta csángó témában alapműként számon tartott könyv bemutatja, hogy kik a Kárpátokon túl élő, a 18. századtól csángóknak is nevezett magyarok, és hogyan kerültek mai lakóhelyükre. Ismerteti a származásukra vonatkozó fontosabb elméleteket; számba veszi oda-kerülésük indítékait, mint az Árpád-házi királyok által védelmi célokból végrehajtott telepítéseket, a vallásüldözéseket, a politikai okokból történő meneküléseket. Bemutatja a kivándorlás külső okait: a csábítóan jó moldvai földeket, az oláh vajdák és bojárok csalogatását, valamint a belső okokat is: az erdélyi éhínségeket, a dögvészt, a nyomort, az osztrák hatalom magyarelleses föllépését. Felvázolja a Kárpátokon túli magyarság sorsának alakulását a középkorban és az újkorban, közli a létszámukra vonatkozó statisztikai adatokat, és kitér a 19. századi és a századfordulói „székely kivándorlásra”, aminek következményeként ezek a székelyek a regáti, de főleg a bukaresti románság „szolganépe” lettek. A könyv utolsó fejezete pedig főként arról szól, hogy a Kárpát-medencei Magyarország hogyan gondolkodott és gondoskodott a Kárpátokon túl élő magyarokról, és mit tett értük. Pontosabban: mit nem tett, hiszen elsősorban erről van szó. Számomra, aki nem is vagyok történész, de egyéb kötelezettségeim mellett immár legalább tízszer annyi ideje foglalkozom a csángókkal, mint amennyit Mikecsnek adott a gondviselés, és nem is tudom hányadszor olvasom el ezt a könyvét, mondom: számomra újra és újra megdöbbentő, hogy ez a zseniális tehetségű, 25 esztendőes fiatalember mindössze háromesztendőnyi tájékozódás után milyen tüpontosan megismerte, megértette és megfogalmazta nemcsak a csángók múltját és jelenét, nemcsak a „csángó kérdés” lényegét, de a csángók sorsának tanulságait is. Mégpedig úgy, hogy a könyv megjelenése óta eltelt több mint 80 esztendő gyűjtése, kutatása és történése érdemben jóformán semmit sem változtatott a csángók sorsából levonható megállapításainak érvényességén.

Azt, hogy mennyi nagy fontosságú, elmondatlan és megíratlan anyag maradt Mikecs fiókjaiban a *Csángók* kötet megjelenése után, mutatja, hogy rá két esztendőre nagyobb tanulmányban igyekezett pótolni a könyvben „kívülálló okokból, részben értelemzavaró hibákkal, részben tömérdek sajtóhibával kinyomatott” fontosabb eredményeket, továbbá

máris „újabb kutatásokról és újabb eredményekről ad számot”. Ismételtén visszatér a moldvai kunok kérdésére, ami a 19. század elejétől mélyebben ivódott a magyar – és nemcsak magyar – történészek egy részének tudatába, semhogya egyetlen mozdulattal át lehetett volna lépni rajtuk. Beismeri, hogy „sok megtévesztő csapda várta az egykori Kunország területén magyarokat kutató tudóst”. Ezek a nyomok ugyan is ugyanabból a kulturális körből származtak, mint a régi magyaroké, könnyen a kunok életmódjának, szokásainak folytatását láthatták bennük a térség ezeréves emlékeinek kutatói. A jeles és jó szándékú kutatók feltételezései végső soron azonban hasznosak voltak annak az elképzelésnek az ébrentartásával, mely szerint „a kunság elveszítve nyelvét, de megőrizve etnikumát – akárcsak a csángók nagy része –, bizonyára nemcsak a románságba olvadt be, hanem részben a Kárpátokon túli magyarságba is. Minderre azonban – teszi hozzá Mikecs a maga „termékeny bizonytalanságot” tükröző modorában – megfelelő adatgyűjtés hiányában még nem tud a tudomány bizonyossággal felelni. Arra pedig, hogy a moldvai múzeumokban és raktáraikban előítéletektől mentes kutatásokat lehessen végezni, szakszerű ásatásokkal lehessen vallatni a föld mélyében őrzött emlékeket, ma még gondolni sem lehet. Marad tehát a nyelvben – még ha idegen nyelvben is – megőrzött helynevek, személynevek elemzésének lehetősége. A folyóvölgyek bejáratainál álló, az Erdélybe vezető utakat védő Cetateákat és a magyar Várad szóból lett „Oradiakat, nyilvánvalóan a Kárpátok vonala ellen támadó népek elhárítására építették, ki mások, mint a magyar királyok.” De „a várvédelemnél korábbi időkre utaló adatokat is találunk a Săcueni megye területén: Valea Căpușeșilort, Leșculeasát, Semeșeascát, Pietra Leașului sziklát, Vameșu dombot, vagyis a régi magyar gyepűrendszer legjellegzetesebb neveit kapjuk Havaselve északkeleti csücskén: Kapus, Vámos, Les, Leskő, Szemes.”¹⁸ Eszerint – állapítja meg Mikecs – „a Kárpátokon túli magyar települések végső mozzanatai a magyar nép honfoglalásának, a magyar szállásterület megalkotásának”.

Kétségtelen, hogy a moldvai magyarság először a Szeret folyóig települt, erre vall az a székelyek és a csángók között élő monda, amely

18 Mikecs 1943a. 456. p.

szerint a Száraz-Szeretnél volt a középkori Magyarország határa. Eszerint a magyarok valamikor elcsapták a méheket, s ameddig azok kelet felé szálltak, az lett a határ. Mikecs följegyezte, hogy Huszváros kivételével a Szerettől keletre csak falvakban laktak magyarok, míg nyugatra maguk alapította városokban. Idézi Györffy Istvánt is, aki szerint „a Száraz Szeretnél a székely ember leveszi a kalapját”. A székelység mellett, tőlük északabbra egy más eredetű magyarság is telepedett Moldvába, mint a mai néprajzi kutatások tanúsítják, mégpedig „a Borgói- és a Radnai-hágón keresztül, a Szamos völgyéből. Ezzel aztán lejátszódtak és befejeződtek a magyar honfoglalás utolsó felvonásai.”¹⁹

Mikecsnek még ezután is volt mondanivalója Moldva magyarságáról, mégpedig alig egy esztendő múltán. Csábította őt Bandinus Márk 1646–1647-es összeírása, ami szerinte „olyan forrás, ami kevés néprészünk múltjából áll rendelkezésünkre”. Fölsírmerte, hogy „a magyar névadó képzelet működésének olyan régi indítékait rejtí magában, amilyen ősi névadó indítékokat egyéb, fejlettebb néprészünk összeírásából aligha állapíthatnánk meg.”²⁰ Ha Mikecs nem is közölt Bandinus nyomán minden tekintetben új adatokat, de a már ismertekből új következtetéseket vont le, mint például azon a térképvázlatán, amin fölrajzolta Bandinus püspök útvonalát.

Valósággal kinyomozta, hogy hol, mennyi időt töltött, tölthetett, és ott mit talált, mit találhatott. Feltüntette, hol szolgált katolikus pap, és hány, hol volt deák (kántor), és hány, megjegyezve, hogy hol vette számba név szerint is a katolikus híveket. Bandinus az 1646. november 11-én, Galacon kezdődött és 1647. január 11-én, Jászvásáron végződött, tehát alig tíz hétig tartó utazása során 33 akkor is létező és 9 kipusztult katolikus lakossággal rendelkező települést keresett fel. Bár úti beszámolója a 17. századi moldvai magyarság máig kimerítetlen és egészében feldolgozatlan kútforrása, a magyar nyelv ismeretének hiánya miatt a tiszteletreméltó püspök nem tudott olyan közeli érzelmi kapcsolatba kerülni híveivel, mint segítő kísérője, Beke Pál.

Ebben az utolsó munkájában Mikecs igen alaposan foglalkozik a Bandinus összeírásából lesűrhető névadási szokásokkal, s ennek során

19 Mikecs 1943a. 462. p.

20 Mikecs 1944. 48. p.

megpróbálja különválasztani a keleti és a nyugati egyház keresztnév-anyagának sajátosságait. Megállapítja, hogy a nyugatiban a 13. századra minden régi nevet kiszorítottak a szentek nevei, kihalt a rendkívül gazdag „pogány kori” névanyagunk is, ezzel szemben a románban sok a használatban lévő nem szent név. Különbséget vél látni a „keresztnévből vétetett vezetéknevek” tekintetében a moldvai székelyek és a moldvai magyarok között. Mint írja, „erre a különbségre a keresztnévből lett vezetéknevek becealakjainak, rövidüléseinek, kicsinyítő képzőinek térképélése, s a nem becézett, hasonlóan keresztnevékből lett vezetéknevekhez való arányának kiszámítása” vezette rá. Végül azonban ő sem teljesen biztos a dolgában, s megállapítja, hogy „a keresztnévadásban rengeteg szokás uralkodik mindenfelé, uralkodott és uralkodik bizonyára Moldvában is – kár, hogy a vele foglalkozó néprajzi munkák nem adnak erről tájékoztatást”. Különösen az volna érdekes, „ha ismernők, hogy szokás volt-e egy-egy helyen némely kedvelt, különösen tisztelt szent nevére keresztelni az újszülötteket”²¹. Mikecs tehát gyakran előreszaladt a következtetéseivel, mintegy kijelölve és megelőlegezve a kutatás által föltehetően később tisztázandó jelenségeket. Nem kétséges, hogy ha lett volna rá módja és főleg ideje, föltevéseit sorra tényekkel támasztotta volna alá – vagy vetette volna el. Hogy ezek a kérdések mennyire foglalkoztatták a történelem minden talányának megoldására törekvő ifjú tudóst, azt mutatja két, könyve lábjegyzetében található mondata: „...nem hagyja aludni az emberben azt a némely adaton alapuló jogos feltevést, hogy olvadtak kunok be a Kárpátokon kívüli magyarokba. S e beolvadásnak a körülményeit még okvetlenül ki kell deríteni.” Így azonban inkább csak munkatervként maradt ránk a türelmetlen labdarúgóként önmagát nemegyszer talán túl meredeken szöktető megfogalmazásai. Ilyenek voltak a névszerkezet-kutatásaiból kibontakozó „fejlett” és „fejletlen” névadási terminusokból levont, vagy legalábbis levonni próbált településtörténeti következtetései. „E szerint egyszerű neveket felmutató közösségek háborítás, lényeges külső hatás nélkül, megbolygatatlanul éltek, míg a főleg fejlett neveken nevező közösségekben különleges, eltérő foglalkozások, iparosok, kereskedők tűntek fel, más helyről jött jövevények, esetleg idegen

21 Mikecs 1944. 48. p.

népelem is. Mindez mozgalmasságot tételez fel az egyszerű nevű helyekkel szemben...”²² Ezeket az elméleti megközelítéseket és névadási terminusokat azonban a névtan tudománya jelenleg már nem használja, régen sem nagyon volt általános a „fejlett” és a „fejletlen” nevek elkülönítése. Így ez a módszer nem használható a megtelepülés elsőbbségének eldöntésére – amint azt N. Fodor János nyelvész szíves levélbeli közléséből tudom, amit e helyről is hálásan köszönök. Így van az, mikor valakinek a képzelete előrébb jár, amint azt a kor adatfeltárása és kutatásainak módszere lehetővé tenné. Mégis, ezekkel a bizonytalanságokkal együtt, lenyűgözően hatalmas az anyag, amit Mikecs a Bandinus-féle jelentésből szinte melléktermékként fölmutat az utókor számára. Persze tudván tudjuk, hogy ezen a szinten, amit Bandinus és Mikecs munkája képvisel, nincs fő- és melléktermék, hanem csak reánk maradt értékes tanúságtevés létezik.

Ez a hihetetlen lényegretöréssel és lényeglátással megáldott ifjú, a partiumi Bihardiószeg szülötte – de aki magát mindig erdélyi embernek vallotta – mindent megérezett és mindent megértett – hogy a csángók sorsa a 21. századi magyarságnak tanulsággal szolgál. Ez a Kárpátokon túli magyar népcsoport Mikecs megfogalmazásában azt üzeni a mai magyaroknak, hogy ők a „középkori nagyságunk ma is élő, valóságos bizonyítékai, amikor még Európa fiatal népe, a magyar terjedt, duzzadt, ömlött előre, kelet felé, a kínálkozó utakon...” Azt üzenik, hogy a moldvai magyar „néptöredékek kultúrája és nyelve olyan archaizmusokat őrzött meg, amelyek régiességük okán fokozottan értékesek a nemzeti műveltség szempontjából”. És azt is üzenik, hogy miként „Erdély magyarsága nem érhető meg az ott lakó más népek ismerete nélkül”, ugyanúgy az erdélyi magyarság sorsának jövőbeli alakulása sem képzelhető el a moldvai csángók múltjának és sorsának megismerése nélkül.

Mikecs Lászlónak több műve – úgy tudom – nem is született, vagy legalábbis nem jelent meg, hiszen akkor már nem sok volt hátra ifjú életéből. Pedig mennyi terve lett volna még, mennyi feladatot tűzött maga elé! Ám a végzet másként akarta. 1944 szeptemberében többek között gróf Bánffy Miklós személyes közbenjárására, Kolozsvár akkori

22 Mikecs 1944. 113. p.

parancsnoka, Dálnoki Veress Lajos, hogy megkímélje az ostromtól, harc nélkül kivonta csapatait a városból. Ezzel a kincses város megmenekült, de a civil lakosság nem.²³ Októberben több más magyarral együtt Mikecs sem engedelmeskedett a katonaság kiűritési parancsának, továbbra is Kolozsváron maradt, s néhány baloldali értelmiségivel – Balogh Edgárral, Nagy Istvánval, Szabédi Lászlóval és másokkal – készültek a demokratikus átalakulásra. Szabó T. Attila 1945-ben megjelent nekrológiájában úgy fogalmazott, hogy „egy leomló, avult világ romjain gondolatban építgette az új, emberibb szocializmusba torkolló jövőt”²⁴. A város szovjet elfoglalása után azonban, október 15-én a Vörös Hadsereg katonái „házzról házra, utcáról utcára járva több ezer civilt összeszedtek, s Mikecs Lászlóval együtt hadifogságba vitték őket. Román részről állítólag elhitették a Vörös Hadsereg parancsnokságával, hogy a magyar férfiak partizántevékenységre készülve maradtak helyben.”²⁵ Az újabb kutatások azóta meg is erősítették, hogy „az elhurcolások tömeges voltához főként a bukaresti román katonai főparancsnokság azon jelentése járult hozzá, amely arra figyelmeztette a 2. Ukrán Front vezérkarát, hogy a Magyar Királyi Honvédség visszavonulásakor, helyben mozgósítva, nagyszámú magyar katonakorú férfit hagyott hátra Észak-Erdélyben diverziós és partizántevékenység kifejtésére”²⁶. Az etnikai tisztogatás hatékonysága érdekében a „legveszélyesebb fasiszta elemek” névsorát a románok át is adták az oroszoknak. Így lett „a baloldali gondolkodású”, a „demokratikus átalakulásra készülő” Mikecs Lászlóból – mint sok más társából is – „legveszélyesebb magyar fasiszta”. Így aztán a bevonuló szovjet csapatok 1944 szeptember-októberében legalább húszezer civil férfit fogtak el és hurcoltak kényszermunkára a Szovjetunióba, részben a Vörös Hadsereg Torda környéki csatában elszenvedett veszteségeinek megtorlásaként, továbbá az Észak-Erdélyben foglyul ejtett honvédek kis száma miatt, mivel a hiányzó hadifogolylétszámot katonákként feltüntetett civilekkel pótolták. Csak Kolozsváron ötezer magyart ejtettek foglyul.²⁷ Az elhurcoltakat szerte a Szovjetunióban több lágerközpontba vitték, Mikecs

23 Vallasek 2003. 894. p.

24 Szabó T. 1972. 516. p.

25 Kósa 1989. XVII. p.

26 Uo.

27 Murádin 2016

László az Azovi-tenger melletti Taganrogba került, ahol 1944. december 4-én, vérhasban és tüdőgyulladásban nyomorultul elpusztult. Belső-Magyarországon élő családja sokáig nem tudta, mi van vele, csak 1945 őszén, majdnem egy évvel elhurcolása után kapnak hírt haláláról. A vele együtt fogságba esett Jancsó Béla hozta haza a halott zsebéből kimentett igazolványát, felesége és kislánya fényképével. Sógora, Jékely Zoltán ezt írta róla naplójában: „Ennyi maradt ebből a rendkívüli, nagyra hivatott emberből! (...) Utolsó szavai ezek voltak: Rosszak az emberek! – s ezt ő kellett mondja, aki annyira hitt az emberségben, a jövőben, az életben.”²⁸

A tudós Szabó T. Attila mellett a „poéta rokonság” siratta, búcsúztatta, emlegette költőkhöz méltóan lírai versekben, de mintha ők is csak halála után döbrentek volna rá arra, hogy milyen értékes, nem mindennapi ember volt Mikecs László. Jékely Zoltán megrázóan érzékelteti ezt a kései felismerést *Hagyaték* című versében, leírva a folyamatot, ahogy a „háború vérözönével” eltűnt rokont előbb „bizonyosan” visszavárják, de aztán, ahogy „szürkén múlik a hétre hét, rendre elfogy szemükből a könny”:

*„Bezzeg most már tiszteltük hagyatékát!
Noli tangere!²⁹... Féltőn és hiú
zártuk el dolgait, könyvét, a tékát,
mely lőn tilalmas, titkos múzeum.*

*Befogtuk fekhelyét, aztán a székét,
már évek múltak el, míg jött a hír:
keresztútjának rég elérte végét,
poklába zárta már a messzi sír...*

*Élőhalottnak hittük eddig. Most, hogy
holt híre jött, megelevenedett!”*

28 Péterfy 2003. 896.

29 Noli me tangere! (lat.): Ne érints engem! A feltámadt Krisztus figyelmeztető szavai a lábát átkarolni akaró Mária Magdolnához (Jn. 20,14–48).

Igen, az itt maradtak, akiket „a rettentő végzet itthagyt”, valósággal röstellték az életet, s magukat marcangolva keresték az okát, amiért nem mehettek el vele, aki eltávozott. Apósa, Áprily Lajos *Taganrog* című versében egyszerre gyászolja lányát, az özvegyet, aki „alig volt asszony még, s a gyász / sötéten egy leányfőt glóriáz”, és *Taganrogban* maradt vejét, akinek nyughelye az a „tengerhomokból keskeny földdarab / csak pár arasz, leányom párja fekszik ott, a rab...” Végül mindnyájuk számára megvilágosodott, hogy Mikecs László öröksége, a hagyaték milyen kötelezettséget jelent számukra. Jékely Zoltán így írja meg ezt az érzést, a szellemi örökség súlyát és vállalását:

*„Valami titkos célod van velem!
Tán hogy arcod még egyszer megmutassam,*

*Sírból kiássam s az égi magasban
Meghordozzam boldog-győzelmesen.”*

Apósa, Áprily Lajos a feleség és kislány vigyázását érzi rámaradt hivatásának. Mint írja: a rettentő végzetet

*„Vallattam én is: mit akar velem?
a milliók közé miért nem vetett?
Most már tudom: reám bízott két drága életet.”*

Az pedig már a sors kegyetlenségének ráadása, hogy Mikecs leánya, Annácska, két esztendővel apja halála után, ugyancsak vérhasban halt meg Debrecenben. Jékely Zoltán így emlegette a szeretett kisleányt:

*„Magyar kislányka voltam, Mikecs Anna
Bár a világ már itt nyugodni hagyta!
A hontalanság ölt meg engemet,
Mint annyi-annyi kistestvéretem.
Már nem vagyok, ne is keressetek.
Messze vagyok, mint kis virág kinyílván
Szegény apámnak taganrogi sírján.”*

Mikecs László nem hagyott olyan mély nyomot a múltját és kulturális értékeit ma is elsősorban szájról szájra terjedő hagyományban őrző moldvai csángómagyarok között, mint a velük sokkal nagyobb felületen és sűrűbben érintkező Domokos Pál Péter, vagy a hozzá hasonlóan tisztességes kort megérett Kallós Zoltán. De amit fél évtizednyi, alkotással telt életében létrehozott, az megkerülhetetlenné teszi őt a kelet-európai nemzetek kapcsolataival és a moldvai magyarok történetével, művelődéstörténetével foglalkozó kutatók számára. Ahogy Áprily Lajos búcsúzott tőle, Taganrogra emlékezve:

*„Mondják, hatalmas császár halt meg ott.
Te tán csak puszta szám voltál, halott.
S mégis, te vagy Taganrog holtja, rab,
te minden császároknál rangosabb.”*

Mikecs László tudományos módszerére jellemző volt, hogy nem bíbelődött a vizsgált témával kapcsolatosan megrögzött, de kellően nem bizonyított, mondhatjuk számára bizonytalannak tűnő elméletekkel, mint például a kunok embertani, nyelvi és kulturális hagyatékának a havasalföldi és a moldvai oláhság, valamint a magyarság körében való továbbélésének kérdése. Mintha sejtette volna, hogy milyen kevés idő áll rendelkezésére, a legtisztességesebb megoldást választva el se vetette, el se fogadta, hanem – félretette. A Gegő, Weigand, Györffy, Makkai által felhozott kun nyomokról megállapítja, hogy a Kárpátokon kívüli magyarságnak volt kapcsolata a kunsággal, és beolvaszthatott belőle magába egy kis töredéket, de ezt a kérdést még bővebben és alaposabban meg kellene vizsgálni.

Annál gondosabban tanulmányozta Havasalföld és Moldva földrajzi névanyagát, s ennek során összekapcsolta az okleveles kutatás eredményeit a Radu Rosetti munkáiban³⁰ szereplő magyar nevekkel, melyek megtalálhatók az egykori Tatros tartomány egész területén. Megérdemli tehát, hogy „nagyobb figyelmet szenteljünk neki, s az ő, már tömönyebb sorain szoktassuk magunkat az ezután jövő fontosabb és kétségtelenül súlyosabb mondanivalókhöz.” De azért lelkiismeretétől hajtva

30 Rosetii 1904

akkor is megjegyezte, hogy jó volna még pontosabban utánanézni ezeknek a Rosetti-felhozta neveknek. Egy részük csak magyaros hangalakú, de nem magyar eredetű. Igaz ugyan, hogy így is magyar nyomot árul el. Majd odébb kifejti, hogy ez a nagyrészben magyar toponímia nem tulajdonítható másnak, mint annak, hogy ezek a helyek magyaroktól kapták a neveiket, és a románok, akik a magyarok után jöttek ide, már magyarra keresztelve találták őket.

Mikecs már igen fiatalon, a 20. század derekán felismerte, hogy az olyan népcsoportnál, ami után nem maradtak írásos emlékek, megnő a néprajzi örökség jelentősége. Nem volt ez vadonatúj felfedezés, hiszen az időben kezdte a régész László Gyula a „néma sírleleteket” is néprajzi ismereteivel „szóra bírni”, a székelység körében élő temetkezési és házassági szokások megfigyelt részleteinek segítségével.

Havasalföld helyneveinek tanulmányozása során Mikecs arra is rájött, hogy ott a legtöbb folyónév szláv és török, csak igen kevés a román. Hivatkozik Weigand német nyelvészre³¹, aki 28 magyar folyónevet is talált, mégpedig nemcsak a moldvai részen, de az általa Kisoláhországnak nevezett egykori Szörényi bánországban is. Mikecs számba vette és részletesen felsorolta a kora irodalmából megismerhető folyók, falvak, dombok, erdők, tavak magyar helynévanyagát, Mehedinț megyével bezárólag, ami – mint méhet ábrázoló címere is mutatja – a magyar 'Méhed'-ből származik. Megkülönböztetett figyelmet fordított Havaselve északkeleti sarkára, ami korábban még a régebbi román iskolai földrajzkönyvekben is Secueni Mic – vagyis Kis-Székelyföld – névvel szerepelt.

A Kárpátokon túl csak Moldvában megmaradt magyarság legjellemzőbb tünete az újkorban a fogyás, az oláhosodás volt. Ez a folyamat a toponímia elemeinek tanúsága szerint Bandinus idején már a hanyatlás előrehaladott szakaszában volt. Ennek okát Mikecs elsősorban a moldvai állam megalakulásában látta. Igaz ugyan, hogy a magyar elem elszigetelhetette volna magát az ortodox román tömegektől, de a hiányos szervezésű katolikus egyház erre csak nagyon korlátozott mértékben volt képes. Nem voltak állandó, csak „vizitáló” püspökök, a lelkiismeretes és nehéz életű Bandinus úgy magasodik ki a többi egyházfő közül,

31 Weigand 1921

mint tarvágásban a hagyásfa. Az általa a 17. századból jegyzékébe vett, de „hajdan a magyaroknak több házuk volt kétszáznál... most pedig egy katolikus lakos sincs” (Takucs); „régén a magyarok híres faluja volt, most teljesen elhagyatott” (Alfalu); „régén magyarok laktak itt, ötszáznál is több házban, most csak öt ház van...” (Herlo) megjegyzésekkel közölt települések nyomán Mikecsben megerősödött a meggyőződés, hogy „a régi magyar telepítéseknek sokkal kiterjedtebbeknek kellett lenniük a Kárpátok és a Szeret között. Magukba kellett foglalniuk azt az egész vidéket, amelyen ma régi magyar toponímia található.” Moldova középkori magyarságának pusztulását tehát siettetette „a moldvai katolikus püspökség végtelenül hiányos szervezettsége. (...) Nem voltak állandó, csak vizitáló püspökeik, nem volt elegendő pap annyi falu számára, a moldvai katolikusoknak meg kellett elégedniük azokkal, akik Erdélyből, Lengyelországból, Itáliából alkalmoszerűen, szinte véletlenül jutottak el a moldvai magyar falvakba. Ugyanakkor a moldvai katolikusok között 3 ortodox püspökség működött, Románvásáron, Szucsávában és Huszon, s „egy csomó magyar falu ezeknek birtokában volt”. „Moldva városi magyarságának az oláhságba való felszívódását” Mikecs a 17. század közepére teszi, majd így folytatja: „A magyar falvak népe azonban – elszigetelődve, önálló kis szervezetekként – töretlenül megtartotta magyarságát...” Identitásukban azonban egyre inkább elbizonytalanodtak, ugyanis „nem öntudatosan ragaszkodott Moldvában a magyarság a nyelvéhez, mert a nemzeti érzés öntudata ismeretlen lelki magatartás maradt számára, nem közvetítettük neki (ez a jele, hogy az egykori sűrű kapcsolatok teljesen megszakadtak a belső és a külső magyarság között), hanem csak a fajtához való ragaszkodással, úgy látszik egy gyöngébb ösztönnel.” „Mindezt azonban – teszi hozzá – a természetes elasszimilálódásra értjük. Emberi beavatkozás ezen sokat gyorsíthat, vagy ellenkezőleg: megakadályozhatja azt.”

Ilyen emberi – vagy nevezhetjük inkább embertelen – beavatkozásokban pedig nem volt hiány a 20. század első, de különösen a második felében. Ezek tragikus következményeinek megtapasztalásától azonban a szovjet hadsereg képében megjelenő „gondviselés” megmentette az oly ígéretesen indult, ifjú magyarságkutatót.³²

32 A tanulmány rövidebb változata megjelent: *Erdélyi Múzeum*, LXXIX. évf. (2017) 2. szám, 127–139. p.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Kósa László

1969 Mikecs László emlékezete. *Ethnographia*, LXXX. évf. 239–240. p.

1989 Mikecs László élete és munkássága. In Mikecs László: *Csángók*. Budapest, Optimum Kiadó, I–XVIII.

László Gyula

1944 *A honfoglaló magyar nép élete*. Budapest, Magyar Élet Kiadása.

Mikecs László

1940 *Románia. Útjegyzetek*. Budapest, Bolyai Akadémia.

1941 *Csángók*. Budapest, Bolyai Akadémia.

1943a A Kárpátokon túli magyarság. In Deér László – Gáldi László (szerk.): *Magyarok és románok*. A Magyar Történettudományi Intézet Évkönyve I. Budapest, Magyar Történettudományi Intézet, 441–507. p.

1943b Romantikus önszemlélet a szomszédságunkban. *Termés*, Tavasz, 76–102. p.

1943c A magyar önszemlélet változása. *Termés*, Nyár, 69–80. p.

1944 A moldvai katolikusok 1646–47. évi összeírása. *Erdélyi Tudományos Füzetek* 172. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület.

Murádin János Kristóf

2016 Erdélyi magyar civilek szovjet fogságban. Megtizedelt közösség. *Élet és Tudomány*, LXXI. évf. 22. sz. 681–683. p.

Nagy Varga Vera

1988 Cegléden járt iskolába... Mikecs László (1917–1944). *A Ceglédi Turini Százas Küldöttség Múzeumbarátok Köre értesítője*. Cegléd.

Péterfy Sarolt

2014 Zsoli Kolozsvariensis – Jékely Zoltán kolozsvári évei naplója és levelezése alapján. *Látó*, XXV. évf. 1. sz. 92–99. p.

Rosetti, Radu

1904 *Despre unguri și episcopiile catolice din Moldova*. Analele Academiei Române. Seria II. Tom. XXVII. 247–322. p.

Szabó T. Attila

1972 Mikecs László. In uő. *Nyelv és múlt. Válogatott tanulmányok, cikkek III*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 515–516. p.

Trunki Péter – Bodó Csanád

2017 *Inspectorul școlar raportează. Învățământul de stat român în satele maghiare din Moldova. A tanfelügyelő jelentéi. Román állami iskolázás a moldvai magyar falvakban*. Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó.

Vallasek Júlia

2003 Mikecs László (1917–1944). *Holmi*, XV. évf. 7. sz. 894–895. p.

Weigand, Gustav

1921 Ursprung der südkarpatischen Flussnamen in Rumänien. In *Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache zu Leipzig (Rumänisches Seminar)*. 70–73. p.

Stăció, 2017